

ERMENİLERİN KİMLİĞİ VE BÜYÜK ERMENİSTAN EFSANESİ (RUS VE ERMENİ KAYNAKLARINA GÖRE)

Great Armenia Myth And Armenian Identity Ccording To Theirs And Russian Historians

Emin Arif (Şihaliyev)*

Özet

Şimdiye kadar Türkiye’de Ermenilerin kökenleri ve Büyük Ermenistan düşüncesi hep Türk kaynakları doğrultusunda ele alındı. Bu çalışmada objektif değerini korumak açısından genel olarak Rus ve Ermeni kaynaklarına istinat edildi. Acaba, konuya onların yaklaşımları nasıldır? Gerçek Ermeni tarihi ve onların kimlikleri konusunda bu tarihçiler ne düşünmektedirler? Bu bakımdan çalışmaya bilim adına farklı bir açıdan bakma amacı güdülmüştür. Gerçekte Ermeni tarihi Ermeni tarihçilerine göre de karanlık kalmaktadır. Bu nedenle Ermeniler bilimsellik açısından yanılığa düşmüş ve tarihe kendi açılarından bakmışlardır. Genellikle, Ermeniler kendi tarihlerini gördükleri gibi değil, görmek istedikleri gibi yazmışlardır ki bu yaklaşım da bilim adına gerçekleri yansıtmıyor. Bu çalışmada Ermenilerin kimliği, onların Ruslar tarafından Güney Kafkasya’ya göçürtüldükleri ve tarihte ilk devlet kuruluşları hakkında bilgiler yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ermeniler, Rus, Kafkasya.

Abstract

Until now, the natives of Armenian an idea of “Great Armenia” embroidered only by Turkish welds. In this article, it has relied on the welds of Russian and Armenians to be more objective. I wonder about their impressions of this topic? What’s their thought about the right Armenian history and their identities? In the same corner it was aimed in this article to increase new scientific facts to the history. In fact the Armenian history even according to the Armenian historians is mystery. For this reason, Armenians comment mistakes in their scientific factual point of view and looked to the history from different side. Generally, Armenians didn’t write their history as it was but as they wanted to be. So these don’t reflect the real facts that indicate the real science. And in this text, according to Russian and Armenian historians, Armenians were migrated by Russian to the Southern Caucasians and the information about the establishment of their first state is engaged.

Key Words: Armenians, Russian, Caucasians.

---

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Nahçıvan Bölmesi Kafkasya Tarihi Bölümü Başkanı (Doktora: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü)

Ermeni bilim adamları Ermeni tarihini daha eskilere götürmek isteseler de gerçekte Ermeni toplumunun eski tarihi hakkında tam bir görüş birliği mevcut değildir ve karanlık kalmaktadır. Ermeni bilim adamı Agop Melik Agopyan, diğer adıyla yazmış olduğu “Samvel” adlı eserinde Ermeni toplumunun tarihi hakkında şunları belirtmektedir: “...Bizim tarihimizde halk tamamen unutulmuştur. Biz Ermeni köylüsünün nasıl yaşadığını bilmiyoruz. “Ağalarıyla” hangi ilişkide olduğunu, ne yiyip ne içtiğini, ne tür elbise giydiğini bilmiyoruz. Biz Ermeni sanatkarlarının ne ile uğraştıklarını, Ermeni tüccarlarının hangi ülkelerle ticari ilişkiler kurduklarını bile bilmiyoruz. Bizim tarihimiz bütün bunlar hakkında susuyor... bizim tarihimizde, hatta halkımızın en azametli gücü olan kadınlarımız hakkında hiçbir bilgi yoktur...”¹

Daha sonra o, “...Böylece, bizim kuru tarihimiz tarihçiye çok az bilgi vermektedir. Bizim eski edebiyatımız kilise yazılarından² öteye gidememiştir...Bizim eski edebiyatta yaşam tarzlarının, adetlerin, geleneklerin, ailenin ve toplumsal ilişkilerin tasviri yoktur...”³ diye belirtiyor.

Bu veya diğer Ermeni tarihçileri de örneğin; Khorenli Moise, Toma Ardzrouni ve diğerleri, kendi aralarında Ermenilerin eski tarihi ve kökenleri konusunda fikir birliği içinde değildirler. Bu da onların anayurtlarının neresi olduğunu tartışmalı kılmaktadır.

Bazı tarihçiler, Ermeni tarihini M.Ö. 2350 yılına, Nuh Tufanına kadar dayandırarak Nuh’un torununun torunu HAY ve HAYK ile başladığını iddia etseler de bu iddialar bilim adına gerçekleri yansıtmamaktadır. Aynı zamanda, Ermenileri Urartulara, Trak-Frigya soyun, Güney Kafkasya ırkına, Turan ırkına, Hititlere vs. dayandıran benzeri görüşleri de destekleyici hiçbir kanıt rastlanmamaktadır. Bir diğer deyişle, bunlar tarafından temsil edildiklerini Ermenice’de buldukları birkaç söz benzerliğine dayanarak ileri sürenler varsa da bu varsayım taraftar bulamamıştır.⁴

Ermeni tarihindeki çelişkiye dikkat çeken Paul Henze’ye göre, Ermeni tarihinin incelenmesi kolay değildir. Bu tarih uzun, karmaşık, kısmen karanlık ve genellikle münakaşalıdır. Ermeni tarihi hemen hemen tamamen Ermeniler tarafından yazılmıştır. Çünkü kendi tarihini yazan kimse onu yüceltmek ve onun tartışmalı notlarını objektif bir biçimde incelemekten kaçınmak eğilimindedir. Ermenilerde bu durum özellikle görülmektedir ve XX. yüzyılın ortalarından itibaren iyice ortaya çıkmıştır.⁵

Ermeniler, tarihlerini gördükleri gibi değil, görmek istedikleri gibi yazmış ve bunun propagandasını yapmışlardır. Kendi tarihlerini daha da eskilere götürerek dünya medeniyetini, yazıyı, astrolojiyi, bakır ve demir madenciliğini kendilerinin keşfettiğini ve dünyada insan hayatının Sevan Gölü⁶ kıyılarından başladığını iddia etmekte⁷ ve ayrıca Hıristiyanlığı ilk kabul eden topluluk olarak övmektedirler.⁸ Hai-Tahd⁹ ideologlarından olan ve aşırı milliyetçi görüşleri ile tanınan Ermeni yazar Zori Balayan,

¹ Raffi, *Samvel*, s. 16.

² Kilise yazılarının diğer adı Evangelia’dır.

³ Raffi, *Samvel*, s. 15.

⁴ Ermeni tarihçilerinin çelişen görüşleri için bkz; Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, s. 12, 16; Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, S. 22, 100, 101; A. Alper Gazigiray, *Osmanlı’dan Günümüze Kadar Vesikalarla Ermeni Terörünün Kaynakları*, s. 12; Halil matin, *Türkiye’nin Siyasi Tarihinde Ermeniler, Ermeni Olayları*.

⁵ Paul Henze, “*Ermeni Şiddetinin Kökenleri*”, s. 173-174.

⁶ Tarihi adı “Gökçe Gölü” olan bu göl, Ermenilerce “Sevan Gölü” olarak değiştirilmiştir.

⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: “Kolibel Çeloveçesstva na Teritorii İstoriçeskoj Armenii: <http://www.azg.am/RU/20020108/2002010817.shtm>.

⁸ M. Şaghiyan, *Vajnoye Sobitiye İstori*, Literaturnaya Gazeta, 13 Eylül 1978.

⁹ “Ermenilerin Davası” veya “ErmeniUlusal Çıkarları” anlamına gelir.

Ermenistan'ın başkenti Erivan'ın yaklaşık 2729 yıl¹⁰ önce inşa edildiğini iddia etmektedir. Balayan'a göre Erivan Roma ve Babil kadar antik bir kenttir. O, Erivan toponimini açıklamaya çalışarak şöyle bir iddia ileri sürmektedir:

“...Efsaneye göre, Nuh Peygamber Tufan'dan sonra ilk gördüğü bir kara parçasına “Erevume”, yani “Gözüküyor”, diye bağırması ve bu kara parçasının adı Erivan olarak tarihe geçmiştir...” Balayan, aynı zamanda satır arasında Nuh Peygamberin Ermeni olduğunu da söylemektedir.¹¹

Dr. Hanrich Pudor, Ermenilerin Hıristiyan olmakla beraber Sami ırkından olduğunu, en göze batan niteliklerinin burunlarının kambur, kalın ve kaba olduğunu; L. Sufer, Ermenilerin Yahudiler ile birlikte Hititlerden geldiğini; W. S. Monroe, Ermenilerin ırk bakımından İranlı, Beluc ve Çingenelerle hısımlı oldukları, renklerinin beyazdan zeytin rengine kadar çeşitli, sakallarının lepiska veya kestane renginde, gözlerinin iri siyah ve mavi, burunlarının Yahudilerinki gibi belirli şekilde çıkıntılı olduğu ve bu sebepten dolayı kendilerine Hıristiyan Yahudiler denildiğini öne sürmüşlerdir.¹² Ermenilerin kim olduklarını ve nerede teşekkül bulduklarını Ermeni bilim adamı Manuk Abekyan şu şekilde belirtmektedir: “...Ermeni halkının menşei nedir, nasıl ve ne zaman, nereden ve hangi yollardan buralara¹³ gelmişlerdir, Ermeni olmadan önce ve sonra hangi topluluklarla ilişkide bulunmuşlardır, onların diline, etnik kökenlerine kimler nasıl etki etmiştir? Bizim elimizde bunları kanıtlayan açık ve kesin bilgiler yoktur...”¹⁴

Rus bilim adamı V. L. Veliçko, Ermenilerin tarihine ve menşesine ait çok önemli bilgiler vermiştir: “... Ermeniler kimlerdir? Onların asıl menşei konusu çok az araştırılmıştır. Tarih onların Babil esareti devrinde ve Yerusolim'in¹⁵ yıkılmasından sonra Yahudilerin büyük bir kitlesi ile karıştığını ispat ediyor. Antropolojik bakımdan onların büyük bir çoğunluğu brakisefaldır, yani başlarının eni uzunundan fazladır, kısakafalıdır ve Shantr'in, Erkert'in, Pantyukov'un ve diğer bilim adamlarının araştırmalarından anlaşıldığı gibi, bu cihetten dağ Yahudilerine, hatta Sirogildanilere, yani Asurilere daha çok benziyorlar.

Prof. Dr. D. N. Anuçin, Ermenilerin Ari kabilesi değil de, daha kesin olarak dil bakımından Arileşmiş bir kabile olduğuna dikkat çekiyor. Bütün bunların yanı sıra kendilerini Ermeni zannedenlerin hiç de hepsi asıl Ermeni kökenine has değildir. Ermeni dergisi “Murç”, Ermenilerin diğer halkları asimile etme başarılarından bahsederek 1890'lı yılların sonunda asimile edilmiş Çingenelerin Ermeniler arasında çoğunluk teşkil ettiğini gösteriyordu.

Kafkasya antropologu Dr. İ. İ. Pantyukov, büyük Ermeni grupları konusunda daha ilginç bir sonuca varmıştır. O, Türkiye'den yarı vahşi göçmenlerin Tiflis'e

¹⁰ Zori Balayan, 1984 tarihinde yayınlanan “Oçag” adlı kitabında, Erivan'ın güya 2702 yıl önce inşa edildiğini iddia etmektedir. Kitabına göre, günümüz açısından değerlendirildiğinde, Erivan'ın inşası 2721 yıl öncesine dayanır. Gerçekte ise Erivan'ın asıl ismi İrevan olup, 1509-1510 yıllarında Şah İsmail Hatayi, veziri Revangulu Han'a bu topraklarda kale inşa etmeyi emretmişti. 7 yıl içerisinde Zengi nehrinin kıyısında inşa edilen kale “Revan” olarak adlandırılmıştı. Azerbaycan Türkçesinde halk dilinde “R” harfi ile başlayan adların önünde “İ” harfi kullanıldığı için Revan kalesinin ismi de sonralar İrevan olarak değişime uğramıştır.

¹¹ Zori Balayan, Oçag, Erivan, Sovetekan Grog Yayınevi, 1984, s. 30, akt: Hatem Cabbarlı, Türkiye'nin Ermenistan'daki İmajı, Ermeni Araştırmaları Dergisi, s. 145.

¹² Sadi Kocaş, Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkiler, s. 42-43.

¹³ Yazar, “buraları” derken Kafkasya'yı kastediyor.

¹⁴ Manuk Abekyan, İstoriya Armyanskogo Literatura, s. 11.

¹⁵ Şimdiki Kudüs.

geldikleri zaman fırsattan yararlanarak bazı Türk Ermenisinin antropolojik ölçüsünü almıştır. Sonuç itibarıyla, onların büyük bir kısmının vücut niteliklerine göre asıl Kürtler oldukları kanısına varılmıştır...”¹⁶

Azerbaycan tarihçilerinin Azerbaycan’la ve bu bölgeye gelen halklarla ilgili yapmış oldukları araştırmaları, şimdiki Azerbaycan bölgesine ve onunla komşu bulunan yerlere Hint-Avrupa halklarının yaklaşık M.Ö. 2. binin ortalarından başlayarak geldiklerini kanıtlamaktadır.

Azerbaycan’ın Türk yurduna dönüşmesine ilişkin çeşitli tezlerin bulunmasına rağmen bazı bilim adamları Azerbaycan’ın tarihini, bazı Türk kavimlerinin Azerbaycan’da var olduklarını veya geldiklerini çok daha eski tarihlere götürmektedirler.

Bazı tarihçiler, Azerbaycan’da Türklerin bir millet olarak oluşumunu Selçukluların Azerbaycan’a gelişine bağlamakta ve Türklüğün bu devirlerde hakim etnik unsura dönüştüğünü belirtmektedirler.¹⁷ Bazı tarihçiler de Azerbaycan Türklüğünün tarihini çok daha eski tarihlere götürmektedirler. Kaynakların vermiş oldukları bilgilere istinat edelim;

Bazı çivi yazılı kaynaklara göre, Mezopotamya’nın kuzeyinde , Azerbaycan ve Anadolu hudutlarında ilk Türk boylarını izleri bulunmaktadır. Bunlardan biri, “**Şamtamhari**” metninin¹⁸ 15. satırındadır. Satırda M.Ö. 2200 yıllarında Akad hükümdarı Naramsin ile savaşan “17 Kuzey” hükümdarı belirtmektedir. Tanınmış arkeolog Prof. Louis Delaporte, 1936 yılında onlardan birinin adını “*Turki kralı İlloushoumail*”, Alman Prof. N. G. Gutenbock is 1938 yılında “*Turki kralı İlşu Nail*” şeklinde okumuştur. Çağdaş araştırmacılardan biri, bu “Türki kralın” kimliği sorusuna haklı olarak şu yanıtı vermiştir: “...*Aksi ispat edilmedikçe Türklerdir...*”¹⁹

Gürcü kaynakları, M.Ö. IV. Yüzyılda yaklaşık 2400 yıl önce Kafkasya’da Türk menşeli boyların mevcudiyetinden bahsetmektedir. Salnamede belirtiliyor: “...*Buntürkler diğer bir deyişle, Turanlılar Fars hükümdarı Keyhüsrev’i kendi hudutlarından kovup çıkarmak için Kaspî²⁰Denizinden Kura²¹nehri boyunca yukarıya yol alarak Mtsheta’ya 28.000 aile ile geldiler. Mtsheta Mamasahli ve bütün Kartvellerin yani Gürcülerin müsaadesi ile Farslara karşı mücadelede onlara yardım edeceklerine dair vaatlerde bulunan Buntürkler Mtsheta’nun batısındaki bölgelere yerleştirildiler...*”²² Kartlis Tshovreba, “*Moktsevai Kartlisa*” ve diğer kaynaklarda da Buntürkler hakkında bilgi verilmiştir. Bu kaynaklarda Makedonyalı İskender’in seferinden, hatta Babil hükümdarı Novohodnozor’un Yerusalim’i yıkmasından, yani M.ö. 586 yılından önceki dönemlerde Buntürklerin Kartli’de yaşadıkları belirtilmektedir.

Kartlis Tshovreba’da, Makedonyalı İskender’in Pers hükümdarı III. Dara’nın üstüne gittiği zama, yolu üzerinde Buntürklerle karşılaştığı ve savaştığı da yer almaktadır. Gürcü bilim adamı Leonti Mroveli’ye göre, Buntürkler Mtsheta

¹⁶ Vasili Lvoviç Veliçko, *KAVKAZ. Russkoye Delo i Mejduplemennyye Voprosi*, s. 65.

¹⁷ Azerbaycan’ın Türk Yurduna dönüşmesi için bkz; Cevat Heyet, *Azerbaycan’ın Türkleşmesi ve Azerbaycan Türkçe sinin Teşekkülü*, s. 5-20; Faruk Sümer, *Azerbaycan’ın Türkleşmesi Tarihine Umumi Bir Bakış*, s. 429-447.

¹⁸ Şamtamhari metni, Irak’ta, Babil’de, Mısırda Tel el-Amarna’da ve Türkiye’de-Boğazköy’de bulunmaktadır.

¹⁹ Süleyman Aliyarlı, *Azerbaycan Tarihi*, s. 164.

²⁰ Hazar Denizi.

²¹ Kür Nehri.

²² Leonti Mroveli, *Kartlis Tshovreba*, s. 35.

yakınlarında bir yer seçerek orayı inşa ettiler, etrafına setler çektiler ve bu yer Serkibe olarak adlandırıldı. Bu kaynağın naşiri, S. Y. Takayşvili de Buntürklerin Kafkasya'nın eski sakinleri olduğu görüşündedir. O, buradaki Buntürklerle Türklerin aynı soydan olduğunu, onların diğer bir deyişle, Turanlı olduğunu yazmıştı. Buntürkler iki söz birleşmesinden oluşmaktadır: Bunni ve Türk. Buni eski Türk sözlerinden biri olup, "asıl" anlamına gelmektedir, yani Buntürkler –asıl Türkler.²³

Azerbaycan ve şimdiki Ermenistan arazisinin en eski sakinlerinden biri de, dillerinin Azerbaycan Türk dilinin köküne dayanması şüphe bırakmayan Bulgar-Venedler olmuşlardır. V. yüzyılda yaşamış Ermeni tarihçisi Horenli Mouses'in verdiği bilgilere göre, daha M.Ö. II. yüzyılda Bulgar soyları Kafkasya'nın çeşitli yörelerinde meskunlaşmışlardı. Mouses, bu bölgeye gelmiş olan Bulgar soylarının liderinin Bahandur Bulgar Vened olduğunu da belirtmiştir. Bu soyları Onogurlar/On Oğuzlar ve Haylandurlar olarak da tanımlıyorlardı. Bu soyların Azerbaycan'da mevcut oldukları eski zamanlardan kalma yer adları ile –toponomilerle ispat edilmektedir. Mesela, Azerbaycan'ın Nahçıvan Özerk Cumhuriyetine bağlı Ordubad bölgesinde Venend, Zengezur bölgesinde Venetli, Lerik bölgesinde Venedi yaşayış yerleri, Lenkeran'da Bulgarçay, Fuzuli'de Yağlavend, Papravend, Hocavend vs. Vend'le biten bir takım yaşayış yerlerine Azerbaycan'ın diğer bölgelerinde de rastlamak mümkündür.²⁴ Bunun gibi diğer Türk boylarının da, örneğin, Kengerler, Peçenekler, Ablanlar, Savarlar ve diğer boyların daha eski dönemlerden Azerbaycan'da yaşadıklarına dair yeterince kaynaklar vardır. Diğer bir delil; arkeologlar Azerbaycan'da M.Ö. II. bin yılın sonu, I. Bin yılın başlarına ait mezarlarda kaplumbağa tasvirini de ortaya çıkarmışlardır. Bu mezar taşları ile Türklerin en eski abidelerinden biri olan Kültiğin'in mezar taşı üzerindeki kaplumbağa tasvirleri arasındaki benzerlik, M.Ö.'ki devirlerde Azerbaycan'da Türk kökenli boyların mevcut olduğuna dair esaslı bir delildir.

Arap dilli kaynaklara gelince; VIII-IX. Yüzyıllarda yaşamış *Ebu Muhammed/ Abdü'l-melik İbn Hişam*,²⁵ "*Kitabü'l-Tican fî Mülük Himyer*"²⁶ adlı eserinde, beşinci Arap Halifesi I. Muaviye (661-680) ile çağdaş olan Übeyd İbn Şeyriyye el-Curimi Azerbaycan hakkında çok ilginç bir bilgi vermiştir. El-Curimi, tarihçi Ebu Muhammed İbn Hişam gibi soy itibarıyla Arap Himyer kabilesinin danışmanlarından olmuştur. Akli ve bilgisiyle seçildiğinden Yemen'den Mekke'ye çağrılmış ve Halife I. Muaviye'nin danışmanı olarak görevde bulunmuştur.

İbn Hişam'ın adı geçen kitabı, aslında el-Cürumi'nin I. Muaviye ile aralarında geçen sohbetlerinden oluşmaktadır. Kitapta ilk Arap seferleri döneminde ordunun Azerbaycan'da Türklerle karşılaşmaları konusunda bilgiler yer almaktadır: "...*Yemen Hükümdarı Raiş zamanında, onun ordu kumandanı Şimr (Şamar) İbn el-Kaddaf İbn el-Müntab'ın 100 binlik ordusu Türkler üzerinde elde ettiği galibiyetten sonra Azerbaycan'a girdi. Savaşta Türkler yenik düştüler. Şimr el-Kaddaf Türklerle yapılan savaşı ve onların yenilgisini iki taş üzerine yazdırdı...*". İbn Hişam yazılarını Ebu Cafer Muhammed İbn Cafer et-Taberi de doğrulamış ve kitabında bahsetmiştir. İbn Hişam'ın kitabında, Şeyriyye el-Cürumi ile Muaviye'nin aralarındaki konuşmalarına da değinilmiştir. I. Muaviye'nin el-Cürumi'ye "*Azerbaycan hakkında bilgileriniz,*

²³ Kaynak için bkz; Leonti Mroveli, *Kartlis Tshovreba*, s. 34,36; Süleyman Aliyarlı, *Azerbaycan Tarihi*, s. 168; Mahmud İsmayılov, *Senin Ulu Baban*, s. 287.

²⁴ Mahmud İsmayılov, *Senin Ulu Baban*, s. 287.

²⁵ 828-929 yılında ölmüştür.

²⁶ "Himyer Hükümdarları Hakkında Taçlar Kitabı"

telaşlarınız ve anılarınız nedir?” sorusuna el-Cürumi şu yanıtı vermiştir: “... Orası çok eskiden beri Türk yurdudur. Onlar bir araya gelerek birleşmiş ve karışmışlardır...”²⁷

Kaynaklardan da anlaşılacağı üzere, Azerbaycan’da millet oluşumu daha eski tarihlere kadar gitmektedir. Bu tür kaynaklara başvurmadan Azerbaycan halkının oluşumunu XI-XII. yüzyıllarda Selçukluların Azerbaycan’a gelişine bağlayan araştırmacıların bilimsel olarak yanılıya düştükleri herhalde açıktır. Bazı tarihçilere göre, Selçukluların gelişine kadar Azerbaycan’ın nüfusu Fars menşeli olmuş, Selçukluların gelişiyile Türkleşme sürecine girmişlerdir. Bize göre, bu yanlıştır. Eğer Selçuklular Azerbaycan’da yaşayanları Türkleştirmişlerse, o zaman neden İran ve diğer komşu ülkelerin nüfusuna etkide bulunamamışlardır? Aslında Selçuklular bu muhiti değiştirmeye çalışmamış, bilakis devlet işlerinde ve saraylarda Türk dilini değil, Fars dilini kullanmışlardır.

“Gelme Soylar” veya “Yerli Halklar” gibi kavramlara değinirken şunları da göz ardı etmek mümkün değildir. Yani bu bir gerçektir ki, hiçbir halk, hiçbir millet dünya yaratıldığından beri aynı toprakta yaşadığını ve mevcut olduğunu ispat edemez. Halklar en eski devirlerden çeşitli sebeplerle daima bir yerden diğer yerlere göç etmişlerdir. Hiçbir halk buldukları topraklarda kök salıp bugünkü durumlarına gelmemiştir. Bunun aksini düşünenler tarihten habersizlerdir. Burada yalnız nispet meselesi olabilir. Yani belirli bir bölgenin tarihi orada yaşayan halkın tarihinden daha eski olabilir. Daha doğrusu, bölgenin tarihi ile orada yaşayan halkın tarihi çoğu zaman uyuşmayan bir hakikattir. Bu, inkar edilemez bir gerçekse herhangi bir halka veya millete “burası senin yerin değil”, diye sorulabilir mi? Eğer bunu sormak mümkünse, o zaman Amerika’da yaşayan bütün Avrupalıların, Balkanlarda yaşayan milletlerin ve Anadolu’da yaşayan Türklerin vatanlarını terk etmeleri gerekecektir. Kısacası, bilinmelidir ki, tarihin herhangi bir safhasında herhangi bir toprak parçası üzerinde yaşam sürmek, ancak tarihin içinde bu toprakların sahibi oldukları iddialarını geçerli kılmaz. Çünkü bugün uluslar arası toplumun ve devletler hukukunun kabul ettiği bağımsız devletler o ülke toprakları yaşayan uluslar o bölgeye ilk kez gelip yerleşmiş insanlar değildirler.

Görüldüğü gibi, bu hususların altını çizerken, “yazılı tarihin kabul ettiği, bilimsel metodolojinin vesikalara dayalı olarak ispat edildiği” bir “Büyük Ermenistan Devleti” var olmamıştır. Nitekim, Ermenilerin iddia ettikleri üzere Kızılırmak, Karadeniz, Gürcistan, İran, Hazar Denizi ve Irak toprakları arasında yaşayan²⁸ böyle bir devlet, orduları, başşehirleri, savaşları, galibiyet ve mağlubiyetleri olmamıştır.

Bu manzara karşısında, tarih boyunca ne bağımsız bir Ermenistan’ın, ne de müttehit bir Ermeni milletinin mevcudiyetinden bahsetmek tarihi bir hakikat olarak görülmemektedir. Bu durumda, bir Ermeni devletinin tarihinden bahsetmek de zorlaşmaktadır.

Kendi tarihleri her ne kadar eskilere götürmeye çalışsalar da Azerbaycan tarihi açısından önemli ve gerçek olan şudur ki, Ermeniler Güney Kafkasya’ya, özellikle de Azerbaycan’a ve şimdiki Ermenistan bölgesine, günümüzdeki Dağlık Karabağ sorununa da sebebiyet teşkil eden 1828 Rusya ile İran arasında yapılan Türkmençay anlaşmasının XV. maddesi gereğince Ruslar tarafından göçürtülmüşlerdir. Zaten bu konuda, Rusya’nın o dönemde Tahran’daki tam yetkili murahhası ve bilim adamı St Petersburg yazar Nikolay Shavrov, eserinde bu gerçekleri doğrulamaktadır: “... Biz kolonileşmeye

²⁷ Bkz; Ziya Bunyatov, *Obzor İstočnikov po İstorii Azerbaydjana, İstočniki Arabskiye*, s. 5; Ziya Bunyatov, *Azerbaydjan v VII-IX vv.*, s. 183; Aliyarov S., Mahmudov, F., *Azerbaycan Tarihi Üzre Gaynaglar*, s. 56; Süleyman Aiyarov, *Ob Etnogeneze Azerbaydjanskogo Naroda*, s. 19.

²⁸ Camal Anadol, *Ermeni Dosyası*, s. 19.

Zakafkasya'ya²⁹ Rusları değil diğerlerini yerleştirerek başladık. 1826-28 savaşlarından sonra, 1828-1830 yılları arasında iki senede 40.000'den fazla İran Ermenisi ve 84.000 Türkiye Ermenisini, Gence ve İrevan vilayetleri ile Tiflis vilayetinin Borçalı, Alhaltsikhe ve Akhalkalaki bölgelerinde en iyi kamu arazilerinin olduğu topraklara yerleştirdik. Yerleşmeleri için 200.000 desyat devlet arazisi ayrılmış ve 2 milyon Ruble değerindeki şahsi arazi Müslümanlardan satın alınmıştır. Gence'nin dağlık kesimi ve Gökçe Gölü kıyısına Ermeniler yerleştirildi. Kabul etmek gerekir ki, resmi olarak yerleştirilen 124.000 Ermeni'nin dışında gayri resmi olarak yerleşenlerle beraber sayıları 200.000'ni geçmektedir. Bu yüzyıl başında Zakafkasya'da 1.3 milyon olan Ermenilerin 1 milyondan fazlası belirtilen kaynaklar doğrultusunda bu bölgenin yerli halkı olmayıp, bizim tarafımızdan yerleştirilenlerdir...³⁰

Ermeni tarihçisi M. G. Neresyan, Türkmençay anlaşmasından sonra İrevan ve Karabağ bölgesine İran ve Türkiye'den Ermenilerin göçürülmesi gerçeğini doğrulayarak yazıyor: "... XIX. Yüzyılın 20'li yıllarının sonunda bu bölgelere³¹ 40.000'den çok, Türkiye'den ise 90.000 Ermeni göçürülmüştü..."³²

P. Liprandi de eserinde Ermenilerin bu bölgeye sonradan geldiklerini belirtmiş,³³ onların Kafkasya'ya göçürülmesini ise Rusya'nın bu bölgede yürüttüğü emperyalist politikasının bir parçası olarak değerlendirmiştir.³⁴ Göçürülme politikası ile ilgili bilgiler İ. K. Yenikolopov'un,³⁵ S. V. Shostakoviç'in,³⁶ Ermeni tarihçileri Ç. P. Agayan'ın,³⁷ G. A. Galoyan'ın,³⁸ V. A. Parsamjyan'ın³⁹ eserlerinde ve arşiv materyallerinde⁴⁰ de yer almaktadır.

Birinci Dünya Savaşı sıralarında bir tarihçi, resmi makamlara sunduğu raporunda şöyle yazmıştı: "... Transkafkasya ve Azerbaycan'ı Ön Asya'daki Türklerden ayıran Ermeniler, Türk topluluklarının arasına sokulmuş bir tampondur. Biz bu tamponun yok olmasına ve onun yerine bize düşman olan Müslüman bir kitlenin gelmesine müsaade edemeyiz..."⁴¹

Görüldüğü gibi, Ermenilerin Kafkasya'nın eski ve yerli sakinleri olmadıkları, sonradan buralara geldikleri, özellikle 1828 tarihinde İran'la Rusya arasında yapılan Türkmençay anlaşmasından sonra göçürüldükleri Rus ve Ermeni tarihçilerinin eserlerinde de mevcuttur. Bu gerçeği doğrulayan diğer bilim adamlarının da yazdıkları gibi, Ruslar tarafından Güney Kafkasya'ya getirildiklerini Ermeniler neredeyse unutuyorlar.

²⁹ Zakafkasya: Rusya'nınadlandırdığı bölge ona göre, Kafkas dağlarının arkasında bulunan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ı içine almaktadır. Bu bölge, Türkiye'de Güney Kafkasya ve Batıda Transkafkasya olarak bilinmektedir.

³⁰ Nikolay Shavrov, *Novaya Ugroza Russkomu Delu v Zakavkazye: Predstavşaya Rasporyadka Mugani İnarodtsam*, s. 63.

³¹ Onun fikrinde, Doğu Ermenistan'a

³² M. G. Neresyan, *İz İstorii Russko-Armyanskikh Otnoşeniy*, s. 227.

³³ A. P. Liprandi, *Kavkaz i Rossiya*, s. 46.

³⁴ A. P. Liprandi, a.g.e., s. 133.

³⁵ İ. K. Yenikolopov, *Griboyedov i Vostok*, s. 137.

³⁶ S. V. Shostakoviç, *Diplomatiçeskaya Deyatelnost A. S. Griboyedova*, s. 154.

³⁷ Ç. P. Agayan, *Rol Rossii v İstoriiçeskih Sudbah Armyanskogo Naroda*, (k 150 letiyu prisoyedineniya Vostoçnoy Armenii k Rossii), s. 220.

³⁸ G. A. Galoyan, *Rossi i Narodi Zakavkazya* (oçerki politiçeskoy istorii ih vzaimootnoşeniy s drevnih vremen do pobedi Velikoy Oktyabrskoy Sotsialişeskoj Revolyutsii), s. 176, 178.

³⁹ V. A. Parsamyan, *Kolonialnaya Politika Çarizma v Armenii*.

⁴⁰ Azerbaycan Respublikası Devlet Tarih Arşivi, f: 524, 1: 1, iş: 57, v: 3.

⁴¹ J. Kirokasyan, *Zapadnaya Armeniya vo Vremya I. Mirovogo Voyna*, s. 411.

Genellikle, Ermenilerin Kafkasya bölgesinde devletleri olmadığı konusuna diğer yabancı bilim adamlarının eserlerinde de değinilmektedir. Fransız bilim adamı Jorj de Molevil, Ermenistan'ın mevcudiyeti konusunda şunları belirtmektedir: "... İngiltere'nin iradesiyle Çar İmparatorluğunun haberleri üzerinde kurulup kısa bir ömür (1918-1920) süren Ermeni Cumhuriyeti, bütün tarihi boyu mevcudiyeti kaydedilen tek bağımsız Ermeni Devleti idi..."⁴²

Kafkasya'nın eski Ermenistan toprağı olduğu ve kendilerinin de bu bölgenin eski sakinleri olduğu iddialarına bazı bilim adamları sert bir şekilde karşı çıkmış ve bu tutumlarını eserlerinde açıkça belirtmişlerdir.

XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa misyonerlerinin de desteğıyle Ermeniler tarafından komşu halklara karşı hazırlanan e yönlendirilen ideolojik propagandanın asıl içeriğı ve amacını göstermiş olan Rus bilim adamı V. L. Veliçko, kitabında yazıyor: "... Ermeni mahalli okullarında öğrenciler Büyük Ermenistan haritasını –ki, arazisi Voronej'e ulaşıyor ve başkenti de Tiflis'tir- öğreniyorlar..."⁴³ Tabii ki, onların bu düşüncesi bütün Kafkasyalılar, o bakımdan Azerbaycan Türkleri ve Gürcüler tarafından hoş karşılanmıyordu. Geçen asırlarda yaşamış Gürcü bilim adamlarından İlya Çavçavadze, Ermeni plütokrasisi ve eliti hakkındaki düşüncelerini şöyle açıklamıştır: "...Meğr Gürcülerin asıl Gürcü topraklarına olan haklarını inkar eden kitaplar Hudabaşev'in, Yeritsov'un kitapları değil mi? Meğr Ermeni eliti değil miydi ki, geçen asırda Senkovski'nin aracılığıyla Gürcistan'da Gürcülerin olmadığı ve burada Ermenilerin ve diğer halkaların yaşadıkları şeklinde uydurma haberler yayıyorlardı veyahut şöyle diyorlardı: Gürcistan'ın bir kısmı Tiflis de dahil olmak üzere çok eskilerden Ermenilere ait olmuştur..."⁴⁴

İlya Çavçadze, Ermeniler için çalışan, çeşitli yollarla tuzağı düşürülenlerin klasik örneğini de bu şekilde vermiştir: "... Sonuncu savaş zamanı 1877 yılında Fransız gazetesi "Tems", bizim memlekete Kutulu adlı bir gazeteci göndermişti...Dikkat ediniz, bize gelirken kimlerin eline düştüğü konusunda Kutulu ne yazıyor? Balta istasyonu yakınlarında önceden planlanmış şekilde onu Şuşalı bir Ermeni subayı karşılıyor. O, Fransız gazeteciyi kendi arabasında Tiflis'e götürüyor ve gelirken yolda geleneklerin, törenlerin, şehirlerin, bayramların Ermenilere ait olduğunu ispatlamaya çalışıyor. Çok ustaca tuzağı düşürülen Fransız gazeteci ne yapabilirdi? Her şey Ermenilerin ki olmuştur: Parlamento Ermenilerin, filozoflar Ermenilerin, yemekler, ziyafetler, bayramlar Ermenilerin... O zaman Tiflis neresidir? Tabii ki, burası da Ermenilerindir ve Tiflis de Ermeni şehridir. Uсталıkla aldatılan yabancı başka sonuç çıkarabilir miydi? Ermenilerin misafirperverliğine hayran kalan Fransız gazeteci Kutulu, Tiflis'ten ayrılmadan önce bunları dile getiriyor: "Belki, Adem peygamber de Ermenistanlıdır?!". Böylece, Avrupalı gazeteciyi inandırmışlardır ki, Gürcistan Tiflis de dahil olmak üzere Ermenistan'a aittir ve bu haberi nüfuzlu gazete olan "Tems" aracılığıyla bütün dünyaya duyurmuşlardır..."⁴⁵

Anlaşıldığı gibi, Ermeni elitinin tutumları sadece Azerbaycan ve Azerbaycan Türklerine değil, aynı zamanda Gürcistan ve Gürcülere de yönelmişti. Azerbaycan'a ve Gürcistan'a yönelik Ermeni istekleri ve tutumları bugün de devam etmektedir.

15 Temmuz 1987 tarihinde Taşnak liderinden A. Papazyan, partisinin "Gamk" adlı gazetesinde şunları yazmıştı: "Ermenilerin tarihsel talepleri var. Ermeni milletinin

⁴² Jorj de Molevil, *Armyanskaya Tragediya 1915 goda*, s. 15.

⁴³ Vasili Veliçko, *KAVKAZ. Russkomu Delu i Mejduplemennıye Voprosı*, s. 107.

⁴⁴ İlya G. Çavçavadze, *Armyanskiye Uçeniye i Vopıyuşıye Kamni*, s. 15-16.

⁴⁵ İlya Çavçavadze, a.g.e., s. 39-40.

Kafkasya sınırlarında tarihi toprakları var... Bugün toprak taleplerimizi açık olarak belirledik". Taşnaklar tam olarak "Kafkasya sınırındaki" toprakların ne olduğunu belirtmediler. SSCB'de komünist propagandanın enternasyonalizm olarak gösterildiği durumda yine aynı yılda Akademisyen A. Aganbekyan bu tabuyu yıkmıştı.

Paris'te Ermeni-Fransa Enstitüsünün ve Ermeni Gaziler Birliği'nin düzenlediği konuşmada A. Aganbekyan şunları söylemişti: "*Ben Karadağ'ın bir Ermeni toprağı olmasını istiyorum. Bir ekonomist olarak bölgenin Azerbaycan'dan fazla Ermenistan'la ilişkili olduğunu düşünüyorum*".⁴⁶ Her ne kadar bu istek, iktisadi görüş gibi ifade edilse de bu bir başlangıçtı. Zira ekonomik kamuflaj unutulmamıştı. Fransız komünistlerin yazıları genelde şöyle başlar: "... *Karabağ ve Nahçıvan –Azerbaycan Cumhuriyetine ilhak edilmiş Ermeni toprakları*".

Öyle anlaşılıyor ki, bazı Avrupalı politikacılar Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'ın diz eteklerinde olmadığını anlamıyorlar. Yöre coğrafi olarak Ermenistan'a yakındır, ancak bu ülkeyle sınırı yoktur. Bu açıdan Azerbaycan topraklarının ortasında bulunur; bu da o demektir, Karabağ ve Ermenistan arasında bir Azeri toprak şeridi bulunmakta ve bu şerit Dağlık Karabağ yüzölçümünün yarısını oluşturmaktadır. Dolayısıyla, Karabağ'ı Ermenistan'a ilhak etmek veya başka alternatifler denemek yeni Azerbaycan topraklarını ilhak etmekle eşanlamlıdır. Ermenistan'da iyi bilinir ki, bu olmadan Dağlık Karabağ Cumhuriyetinin var olması mümkün değildir. Dolayısıyla, Dağlık Karabağ'ın "kendi kendini yönetme" hakkı adına Ermenistan'ın eylemine katkıda bulunanlar, açıkça ilhaka destek olmaktadır. Şimdi önyargıya sahip olmayan herkes Karabağ çatışmasının kökeninde Ermenistan'ın Azerbaycan'daki çıkarlarını silahla "savunma" gayreti yattığını açıkça görebilir. Bu amaçla, Ermenistan başka bir ülkenin sınırlarında savaş başlatmıştır.

Ermeni siyaseti bir takım hedefler üzerine oturtulmaya çalışılmakta ve iki yönde şekillenmektedir:

1. Büyük Ermenistan idealine ulaşmak için zamanla Azerbaycan'ın tamamını işgal etmek. XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarında yaşanmış olaylara göre, Ermenilerin Türklere olan genetik nefretini hatırlayalım. Bugün Ermenistan belirli unsurlara göre, Türkiye'ye karşı saldırının uygulanmasının doğru olmadığını (Türkiye karşısında zayıf durumda kalması sebebiyle) ve hatta bunun tehlikeli olduğunu anladığı için birikmiş olan kını ve nefreti yüzünden savunmasız kalan diğer Türk devleti Azerbaycan'a saldırmayı tercih etmiştir. Çalışmanın asıl sebepleri Ermeni milliyetçilerinin "tarihi adalet" çabalarından oluşmaktadır. Türkiye'ye karşı toprak, tazminat, soykırım iddiaları uzak ve imkansız olarak görüldüğü için Moskova'nın yardımıyla Azerbaycan'ın bazı topraklarını ele geçirmek tamamen gerçek görünüyordu.

2. Bu işgale paralel olarak Osmanlılar tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen Ermeni soykırımını dünyaya tanıttirmek, tazminat istemek, toprak talebinde bulunmak ve bunlar da gerçekleşince Doğu Anadolu'yu Büyük Ermenistan sınırları içerisine katmak.

Her ne kadar bütün bunlar bir fantezi olarak görülse de Azerbaycan'ı ve Türkiye'yi bir hayli meşgul etmektedir. Durumu sadece bir fantezi olarak değerlendirmek doğru değildir. Bir zamanlar Ermenistan Devleti'nin kurulacağına da fantezi olarak bakılıyordu. Ama günümüzde Ermenistan isimli bir devlet mevcuttur. Büyük Ermenistan Devleti'nin gerçekleşmesi mümkün olmayabilir, ama bunu global bir oyunun parçası olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Günümüzde birileri

⁴⁶ Hümanite Gazetesi, 18 Kasım 1987; Bahtiyar Vahapzade, *Vatan, Millet, Anadil*, s. 149.

tarafından oynanan bu oyunun içerisine Azerbaycan ve Türkiye de dahil edilmiştir. Azerbaycan, zaten sorunlar kısılacında yer alan küçük bir devlettir. Türkiye sorunlar kısılacında yer alsa da durumu Azerbaycan'ın durumundan biraz farklıdır. Bugün Türkiye çökmeye mahkum edilmiştir ve onun üzerinde oyunlar oynanmaktadır. Değil Büyük Ermenistan fantezisi ile, Kıbrıs sorunu ile, Kürt problemi ve bir takım sorunlarla karşı karşıyadır.

Batılıların Türkiye'ye gösterdikleri olumsuz ilginin giderek tehdit unsuru haline gelmesi, kaçınılmaz olarak Türkiye'nin üniter devlet yapısına yönelik somut politikalara dönüşmektedir. Batı başkentlerinden yapılan açıklamalar çok açık ve nettir. Politikacılar, siyasal yorumcular ve medya; bütünlüğü olan bir süreklilik içinde Türkiye karşıtı bir tutum içindedirler. Yapılmak istenen yalnızca Türkiye'nin baskı altına alınması değil, bununla birlikte Batı kamuoyunun Türkiye ve Türk düşmanlığıyla şartlandırılması ve olası bir müdahaleye hazırlanmasıdır. Aynı oyun yaklaşık 80 yıl önce de oynanmıştı.

Almanya Dışişleri bakanı **Hans Dietrich Genscher**, Almanya'nın önemli gazetelerinden **Süddeutsche Zeitung**'a 1992 yılında verdiği demeçte: “*Biz Yugoslavya'da yeni bir model oluşturduk, Türkler de Kürtlerle, buna benzer bir model üzerinde anlaşmalıdırlar*”⁴⁷ diyordu. Aynı gazete, altı yıl sonra 19 Ocak 1998 tarihinde, **Wolfgang Koydl**'un imzasıyla yayınladığı başyazıda Türkiye hakkında şunları yazdı: “*On yıl içinde, Türklerin komşusu olan üç güçlü politik sistem battı ve sessiz sedasız yok oldu. Bu sistemler, en az Türklerin kendi Kemalist modelleri kadar dayanıklı inşa edilmiş görünüyordular. İran'da Şah monarşisi, Sovyetler Birliği'nin Politbüro Komünizmi ve Yugoslavya'daki federatif Balkan deneyimi. Rahatsız edici olan her üç devlet de Türkiye Cumhuriyeti ile paralellikler gösteriyordu. Hepsi de dinsel veya etnik çekişmeler yüzünden yıkıldılar. Üstelik Türkiye'de her ikisi de var: Politik İslam ve Güneydoğudaki Kürtlerin ayaklanması... Lenin'in devleti 73 yaşına basmıştı; Güney Slavlarinki 74 yaşındaydı. Atatürk'ün Cumhuriyeti bu yıl hayli kritik 75 yaşına geldi*”.⁴⁸

Avrupa Parlamentosu seçimleri öncesinde (Haziran 1999) Avrupa Birliği 15 ülkenin 11'inde iktidarda olan ve ikisinde koalisyon hükümetlerine katılan Sosyalist ve Sosyal Demokrat Parti liderleri, 27 Mayıs 1999 tarihinde Paris'te yapılan “Avrupa Solu” zirvesinde bir araya geldiler. “Avrupalılık” kavramının tartışıldığı zirvede, toplantının “mimarı” ve eski Fransa Kültür Bakanı **Jack Lang**, şunları söyledi: “*Avrupa Birliği yalnızca ekonomik çıkarlar ve düzenlemelerden ibaret değildir. Demokrasi ve insanlığa verdiğimiz değerleri yalnız sınırlarımız içinde değil, sınırlarımız dışında da savunacağız. Gelecekte ve gerekirse bugün, Kosova'da yaptığımız gibi Kürt halkını da savunup koruyacağız. AB'nin ne stratejik ve ne de ekonomik çıkarları diktatörlerle mücadelelemizi önleyemez*”.⁴⁹

400 bin tarjli Stuttgart Gazetesi Stuttgarter Zeitung yazarı **Adrian Zielcke**, gazetenin 9 Ocak 1998 tarihli baskısında adeta Türkiye'ye yönelik tehditlerde bulunuyordu: “*Türkiye, Kürtlerin azınlık haklarını kabul etmeli ve sorunu politik olarak çözmelidir...Ankara bunu kendisi yapmazsa Birinci Dünya Savaşı sonunda Türkiye, Irak ve Suriye arasında paylaştırılan Kürt sorununa çözüm bulmak için uluslar arası baskı artacaktır*”.⁵⁰

⁴⁷ Metin Aydoğan, *Bitmeyen Oyun, Türkiye'yi Bekleyen Tehlikeler*, s. 117.

⁴⁸ Süddeutsche Zeitung” Gazetesi, 19 Ocak 1998, aktaran: Metin Aydoğan, *Bitmeyen Oyun*, S. 117.

⁴⁹ Mine G., Kırıkkanat, “Avrupa Değerlerini Silahla Savununuz”, Milliyet Gazetesi, 25.05.1999.

⁵⁰ Adrian Zielcke, “Aegste von den Kurden”, Stuttgarter Zeitung, 03.01.1998, aktaran: Metin Aydoğan, *BİTMEYEN OYUN*, s. 118.

Baskılar gerçekten artmaktadır. Baskıcı anlayışın en çarpıcı ve kaba örneğini Amerikalı bir milletvekilinin sözlerinde buluyoruz. ABD Temsilciler Meclisi'nde, Şubat 1999'da bir konuşma yapan Californiya Eyaleti milletvekili **Brad Sherman** şunları söylüyor: “*Türk Devleti'nin Kürdistan'a*⁵¹ *gönderdiği askeri güç, Slobadan Miloseviç'in Kosova'ya gönderdiği güçten daha fazladır. Kürdistan'da Kosova'dan daha çok insan öldürülüyor. Umuyorum ki, ABD, Kürtlerin korunması için daha açık ve daha katı bir tutum izler. Baskıcı rejimlere karşı olan tutumumuz, bu ülkelerin NATO müttefiki olması yada olmaması ile değerlendirilmemelidir. Türkiye'deki Kürtlerin korunması için ABD, askeri güç kullanarak devreye girmelidir.*⁵²

İleri sürülen görüşler, sıradan gazete haber yada yorumları değil, Batılı devletlerin günümüzdeki Ortadoğu ve Türkiye politikalarının temel eksenidir. İran ve Irak'ın denetim dışı kalmasının sıkıntısını yaşayan Avrupa ve ABD, oluşumunu sağladığı Kuzey Irak ve Güneydoğu Anadolu sorunlarını, küresel bir boyutta tutmanın sınırını aşmıştır. Türkiye Orta Asya, Rusya ve Ortadoğu enerji kaynaklarının kavşak noktasıdır; XXI. yüzyılın temel sorunu olacak olan zengin su kaynaklarına sahiptir; GAP herkesin “iştahını kabartmaktadır”. Uygulamalar, dünyaya egemen kılınmak istenen yeni düzen ideolojisinin politik sonuçlarıdır. Avrupa Parlamentosu'nun Türkiye'ye yaptığı Kıbrıs, Ege ve Güneydoğu önerileri, Batı Parlamentolarında alınan “Ermeni Soykırımı” kararları, “Bölgesel bir yönetim birimi Olarak Kürt Federe Devleti'nin” kurulmasına yönelik Washington toplantısı, bu yöndeki somut girişimler, “Sürgündeki Ermeni ve Kürt parlamentosu toplantıları”, AB'nin Abdullah Öcalan tavrı, G8'lerin Kıbrıs kararı vb., bu çerçevede değerlendirilmelidir. Bunlar “laf ola” cinsinden yapılan işler değildir. Bunlar somut bir hedefe yönelmedikçe, bu tür politik davranışlar içine girmezler. Evet bu faktörler izole edilmedikçe, değil “Ermeni Meselesi”, “Kürt Meselesi”, “Kıbrıs Meselesi” ve diğer sorunlar dahi daima mevcuttur.

Kaynakça

ABEKYAN, Manuk, *İstoriya Armyansogo Literatura*, (Ermeni Edebiyatı Tarihi), Erevan, 1975.

⁵¹ Güney ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri kastediliyor.

⁵² “Haksız Suçlama”, Cumhuriyet Gazetesi, 12.02.1999.

- AGAYAN, Ç.P., *Rol Rossii v İstoriçeskikh Sudbah Armyanskogo Naroda*, (Ermeni Halkının Tarihi Kaderinde Rusya'nın Rolü), (k 150 letiyu prisoyedineny Vostoçnoy Armenii k Rossii), Moskva, 1978.
- ALİYAROV, Süleyman, *Ob etnogeneze Azerbaydjanskogo Narodo*, (Azerbaycan Halkının Etnik Kökeni Hakkında), Bakü, 1984.
- ALİYARLI, Süleyman, *Azerbaycan Tarihi*, Bakü, 1996.
- ALİYAROV, S., MAHMUDOV, F., *Azerbaycan Tarihi Üzre Gaynaglar*, Bakü, 1989.
- ANADOL, Cemal, Ermeni Dosyası, İstanbul 1982.
- AYDOĞAN, Metin, BİTMEYEN OYUN, *Türkiye'yi Bekleyen Tehlikeler*, Kum saati yayınları, 15. baskı, İstanbul 2003.
- BALAYAN, Zori, *Oçag*, Sovetagan Grog yayınevi, 1984.
- BUNYATOV, Ziya, *Obzor İstoçnikov po İstorii Azerbaydjana, İstoçniki Arabskiye*, (Arap Kaynaklarına Göre Azerbaycan Tarihine Genel Bir Bakış), Bakü, 1964.
- BUNYATOV, Ziya, *Azerbaydjan v VII-IX vv.*, (VII-IX. Yüzyıllarda Azerbaycan), Bakü, 1965.
- CABBARLI, Hatem, *Türkiye'nin Ermenistan'daki İmajı*, Ermeni Araştırmaları Dergisi, Sayı:7, Ankara, Sonbahar 2002.
- ÇAVÇAĞVADE, G. İlya, *Armiyanskiye Uçeniye i Vopiyuşıye Kamni*, (Ermeni Müdrikleri ve Taşların Feryadı), izd.-vo Elm. Baku. 1990.
- GALOYAN, G.A., *Rossii i Narodı Zakavkazya*, (Rusya ve ve Güney Kafkasya Halkları), (oçerki politiçeskoy istorii ih vzaimootnoşeniy s drevnih vremen do pobedi Velkoy Oktyabrskoy Sotyalıçeskoy Revolyutsii), Moskva, 1975.
- GAZİGİRAY, A. Alper, *Osmanlı'dan Günümüze Kadar Vesikalarla Ermeni Terörünün Kaynakları*, İstanbul, 1982.
- Gül, Nazmi, EKİCİ, Gökçen, *Stratejik Ortaklar Arasında Bir Sorun mu Var? Putin'in Ermenistan Ziyareti ve Moskova –Erivan İlişkileri*, Stratejik Analiz, Cilt:2, Sayı:19, Kasım 2001.
- GÜRÜN, Kamuran, *Ermeni Dosyası*, TTK yayınları, ANKARA 1983.
- HENZE, Paul, *Ermeni Şiddetinin Kökenleri*, *Uluslar arası Terörizm*, Ankara Üniversitesi Yayını, No:88, Ankara, 1988.
- HEYET. Cevat, “Azerbaycan'ın Türkleşmesi ve Azeri Türkçesinin Teşekkülü”, *Varlık* 14, İl, No:87-4, 1993.
- ISMAYILOV, Mahmud, *Senin Ulu Baban*, Baku, 1989.
- KİROKASYAN J., *Zapadnaya Armeniya vo Vremya I. Mirovogo Voyna*, (I. Dünya Savaşı Sıralarında Batı Ermenistan), Erevan, 1971.
- KOÇAŞ, Sadi, *Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri*, Altınok Basımevi, Ankara, 1982.
- LİPRANDİ, A.P., *Kavkaz i Rossiya*, (Kafkasya ve Rusya), Harkov, 1911.
- METİN, Halil, *Türkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeniler, Ermeni Olayları*, MEB yayınları, Ankara, 1982.
- MOLEVİL, Jorj de, *Armyanskaya Tragediya 1915 goda*, (1915 Yılı Ermeni Soykırımı), Bakü, 1990.
- MROVELİ, Leonti, *Kartlis Tshovreba*, (Gürcü Tarihi), Gruzinskiy Tekst, tom, Tbilisi, 1955.
- NERSESYAN, M.G., *İz İstorii Russko-Armyanskikh Otnoşeniy*, (Rus-Ermeni İlişkileri Tarihinden) kniga I, Erevan 1956.
- PARSAMYAN, V.A., *Kolonialnaya Politika Çarizma v Armenii*, (Çarizmin Ermenistan'da Kolonileşme Politikası, Erevan, 1940.

RAFFİ (Agop Melik Agopyan), Samvel, izdatelstvo Ayastan, Erevan, 1971.
SHOSTAKOVİCH, S.V., *Diplomatıçeskaya Deyatelnost A. S. Griboyedova*, (A.S.Griboyedov'un Diplomatik Faaliyetleri), Moskova 1960.
SHAVROV, Nikolay, N., *Novaya Ugroza Russkomu Delu v Zakavkazye: Predstavşaya Rasporyadka Mugani İnarodstam*, (Zakafkasya'da Rus faaliyetlerine Karşı Yeni Bir Tehdit), SPb., 1911.
SÜMER, Faruk, *Azerbaycan'ın Türkleşmesi Tarihine Umumi Bir Bakış*, TTK, Belleten, Cilt: XXI, Sayı:83, Temmuz, 1957.
YENİKOLOPOV, İ. K., *Griboyedov i Vostok*, (Griboyedov ve Doğu), Erevan 1954.
URAS, Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge yayınları, İstanbul, 1987.
VAHAPZADE, Bahtiyar, *Vatan, Millet, Anadil*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yayınları, Ankara, 1999.
VELİÇKO, Vasili Lvoviç, *Kavkaz, Russkoye Delo i Mejduplemenniy Voprosi*, (Rus İşi ve Kabileler Arası Meseleler), izd-vo Elm, Bakü, 1990.

ARDA- Azerbaycan Respublikası Devlet Tarih Arşivi, f:524, I:1, iş:57, v:3

“Kolibel Çeloveçestva na Territorii İsteriçeskoy Armenii:<http://www.azg.Am/RU/20020108/20020108.shtm>.

CUMHURİYET Gazetesi, 12 Şubat 1999
HÜMANİTE Gazetesi, 18 Kasım 1987
LİTERATURNAYA Gazeta, 13 Eylül 1978
MİLLİYET Gazetesi, 29 Mayıs 1999
SÜDDEUTSCHE ZEİTUNG Gazetesi, 19 Ocak 1998
STUTTGARTER ZEİTUNG Gazetesi, 3 Ocak 1998